

MÝTIZÁCIA OSOBNOSTI MILANA RASTISLAVA ŠTEFÁNICA Z HLADISKA KONCEPCIE MÝTU MIRCEA ELIADEHO

ZUZANA MALÁ

Predmetom mojej práce bolo skúmanie procesu mýtizácie historickej osobnosti v slovenskom prostredí z hľadiska koncepcie mýtu Mircea Eliadeho. Téma vychádza z myšlienky, ktorú vo svojom diele *Mýtus o večnom návrate rozvíja* Mircea Eliade - ide o postulát mýtizácie historických postáv (ELIADE 1993). M. Eliade tvrdí, že ľudová pamäť potláča „historickosť“ významných osobností a po niekoľkých pokoleniach nedokáže uchovať ich pôvodný životopis - akonáhle sa dostane historická osobnosť do ľudového povedomia, jej „historickosť“ sa následne potláča a jej biografia sa „rekonštruje“ podľa „mýtických noriem“ (ELIADE 1993:31). Individuálne črty historických postáv sa menia na mýtické. M. Eliade hovorí o redukcii udalostí na kategórie a osobností na archetypy.¹ V práci som pre tento proces selektívnej mýtizácie použila termín „Eliadeho britva“ prevzatý zo štúdie M. Kováča. „Táto britva jednoducho nemilosrdne odreže všetko to, čo mýtickému modelu nezodpovedá, alebo čo nebolo podľa neho transformované“ (KOVÁČ 1998:53).

Mýtizáciu historických osobností, ako ju podáva M. Eliade, som sa rozhodla sledovať na osobnosti Milana Rastislava Štefánika. V slovenskom prostredí nie je téma tejto osobnosti nová. Niektoré štúdie sa ňou zaoberali a v súvislosti s jeho osobou je v nich bežne zaužívaný pojem mýtizácia či mytologizácia, no jeho porozumenie prebieha viac-menej na intuitívnej úrovni. O mýtizácii historickej osobnosti sa explicitne nehovorí a stretnutie sa s jej rozpracovaním či definíciou je nepravdepodobné. Pokúsila som sa preto preskúmať, či je používanie pojmu mýtizácia (mytologizácia) v „eliadovskom“ zmysle v prípade M. R. Štefánika oprávnené. Zistiť, či Eliadeho britva funguje a je používaná i v jeho prípade. Položila som si otázku, či nastáva proces transformácie individuálnych črt a udalostí, týkajúcich sa jeho osobnosti, na mýtické.

Ide o osobnosť z minulého storočia, z hľadiska mýtizácie teda nie veľmi vzdialenú. Napriek tomu už i v relatívne krátkom časovom období možno sledovať rôzne vplyvy, ktorým podliehali jej interpretácie.

Mýtizáciu M. R. Štefánika som sledovala na dvoch úrovniach - prvou bola úroveň, ktorá sa objavuje v ľudovej narácii o tejto osobnosti. V práci som pre ňu zaviedla termín „mýtizácia zdola“. Druhou je intelektuálna úroveň a predstavuje ju obraz M. R. Štefánika v poézii, próze a iných druhoch umenia, v politickej oblasti, v ideológii, v školskom systéme a pod. Pre tento typ mýtizácie som použila termín „mýtizácia zhora“.

Pri sledovaní uplatnenia Eliadeho britvy na ústnej tradícii o osobnosti Milana R. Štefánika som postupovala nasledovne: na základe porovnania vzoriek z oboch sledovaných úrovní a vzoriek z „klasických“ mýtov (pričom som brala do úvahy aj historické štúdie venované tejto osobnosti), som sa pokúsila potvrdiť alebo vyvrátiť platnosť Eliadeho postulátu.

Východiskom pre mňa boli interpretácie osobnosti M. R. Štefánika. Primárny materiál, s ktorým som pracovala, tvorili prepisy nahrávok z folkloristických výskumov uskutočnených prevažne v rokoch 1969-1970. Nahrávky obsahujú interpretácie udalostí zo života a smrti M. R. Štefánika a črt jeho osobnosti, zachované v ústnej ľudovej narácii. V nich som sa zamerala na „mýtické prvky“.² Pod týmto termínom rozumiem vzorové modely (popríklad ich časti), často sa opakujúce v mýtoch. V práci majú mýtické prvky funkciu stôp. Sú to stopy po „Eliadeho britve“. Ich prítomnosť mi umožnila pozorovať pretváranie historickej osobnosti na mýtického hrdinu. Mojim zámerom bolo poukázať na ich podobnosť s prvkami „klasických mýtov“.

M. Eliade hovorí, že spomienka na historickú udalosť alebo autentickú postavu sa uchová v ľudovej pamäti „najviac dve alebo tri storočia“ (ELIADE 1993:35). Na základe krátkeho časového obdobia, ktoré uplynulo od smrti M. R. Štefánika a výskumov, som predpokladala, že v prípade M. R. Štefánika ľudová pamäť ešte dokázala uchovať veľa z pôvodného životopisu tejto osobnosti, a preto bude ťažké v ústnej ľudovej narácii naraziť na „čisté“ mýtické prvky. Očakávala som, že sa v nej nachádzajú prepletené s biografickým a historickým základom. Obdobný postup som dodržala aj pri sekundárnom prameni, ktorý predstavovali interpretácie z intelektuálnej oblasti, išlo o vyššie spomínanú mýtizáciu „zhora“. V uvádzaných prípadoch nebolo zmyslom úplné vyčerpanie prameňov. To by ostatne len suplovalo ich sumarizáciu, čo nebolo mojim cieľom. Cieľom bolo postihnúť prvky mýtizácie M. R. Štefánika na viacerých druhoch prameňov.

Prvým overovaným mýtickým prvkom bol zvláštny pôvod hrdinu. V klasických mýtoch môžu ako príklady tohto mýtického prvku poslúžiť príbehy Sosruka a Soslana - postáv kabardínskeho a osetínskeho príbehu z Nartského eposu. Sú to hrdinovia, ktorých zvláštny pôvod spočíva v zrození z kameňa. Iným príkladom je Cu Chúlain, hrdina írskoho mytologického cyklu, ktorý prichádza na svet zázračným počatím. K zvláštnemu pôvodu radím aj motív najdúcha - hrdina írskoho mytologického cyklu, Fionn mac Cumhaill, bol podľa niektorých podaní vychovávaný nevlastnou matkou. Artuš bol vychovávaný ďaleko od otcimovho dvora. Ani grécki heróovia sa neobišli bez črty „odloženého“ dieťaťa - napr. Oidípus či Perseus. Mojžišovu výchovu podľa židovskej tradície prevzala faraónova dcéra. Podľa islamskej tradície Muhammed, podobne ako iní hrdinovia, nebol vychovávaný rodičmi, ale jeho výchovu mal na starosti strýc - Abú Tálíb. Ježiša taktiež vychovával podľa tradície Jozef.